

*Jednota a koherence práva a další vybrané
otázky teorie práva*

Pavel Ondřejek

katedra teorie práva a právních učení
Právnické fakulty Univerzity Karlovy

ondrejek@prf.cuni.cz

24. 10. 2022

Literatura k tématu přednášky

- GERLOCH, Aleš: *Teorie práva*. 8. vyd., Plzeň: Aleš Čeněk, 2021.
- KÜHN, Zdeněk: *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002.
- ONDŘEJEK, Pavel: *Koncepce práva jako systému*. Praha: Wolters Kluwer, 2020.
- HOLLÄNDER, Pavel: Bezrozpornost – základný analytický princíp právneho systému: jeho zrod a metamorfózy. In: BRÖSTL, Alexander, BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, Marta (eds.): *Nové dimenzie metodológie právnej argumentácie. Úloha právnych princípov vo viacúrovňovom právnom systéme*. Praha: Leges, 2021, str. 11–113.

Osnova přednášky

- systém práva – východiska a historie
- současné právo jako jednotný a koherentní systém
 - prvky právního systému: právní normy a právní principy
 - jednota práva
 - struktura práva
- prameny práva v ČR

I.
SYSTÉM PRÁVA – HISTORIE

Základní východiska

- O právu míváme tendenci hovořit jako o systému. Právní systém je synonymem práva.
- Právní systém bývá též označován jako právní řád. Řád evokuje konzervování pravidel a odpovídá tradičnímu pojetí práva.
- V moderních státech je právo prostředkem prosazování veřejné moci a regulace společenských procesů.
- Právo v tradičním i moderním pojetí je systém, jehož základní funkcí je stabilizovat očekávání jednotlivců, že se lidé budou chovat určitým způsobem.

Historie uvažování o právu jako o systému

- V minulosti (minimálně do období novověkého racionalismu) bylo pojetí odlišné než dnes:
- Až do vrcholného středověku nebyly rozlišovány normativní systémy v té podobě, jako je tomu dnes. Každá právní regulace byla tvrzeným projevem starého dobrého práva.
- Právní problémy nebyly řešeny deduktivně na základě obecných pravidel, nýbrž primárně s odkazem na názor určité autority, anebo byl hledán podobný případ, který byl již v minulosti rozhodnut, a toto řešení se osvědčilo. (kazuistický přístup –T. Gábriš).

Historie uvažování o právu jako o systému

- Druhým momentem byly pokusy axiomatizace práva u novověkých myslitelů (Gottfried W. Leibniz, Samuel Pufendorf), kteří aplikovali matematické a geometrické modely v právu.
- Podobně jako existují univerzálně platná pravidla v matematice, Leibniz věřil v existenci takových pravidel v právu, která jsou nezměnitelná a stálá, pouze jsou v některých případech lidmi dosud neobjevená.
- Leibniz podal návrh na sepsání hlavních principů římského práva na jeden list papíru, přičemž tyto principy by vystačily k řešení veškerých právních problémů.

Historie uvažování o právu jako o systému

- Další zdroj systémovosti práva představovaly zákoníky jako vyústění osvícenských idejí o soupisu a utřídění veškerého práva.
- Kodifikace a rozvoj pozitivistického právního myšlení v 19. století (historickoprávní škola, pojmová jurisprudence), nikoliv topika nebo axiomatizace práva, stály u zrodu moderního pojetí práva jako systému ve státech kontinentálního práva.
- Současná koncepce systematiky práva reflektuje poválečný vývoj charakterizovaný jednak hodnotovým zakotvením práva a dále zdůraznění fungování práva v sociální realitě, nikoliv jako abstraktního systému pravidel.

II.
SOUČASNÉ PRÁVO JAKO JEDNOTNÝ
A KOHERENTNÍ SYSTÉM

Znaky, charakteristika systému práva:

- Pojem systému je rozvíjen v různých disciplínách (existuje i obecná teorie systémů):
- Americký filozof John Dewey uvádí: „systém výslovně zahrnuje uspořádané vnitřní vazby, které spojují části do celku z hlediska racionálního porozumění a vysvětlení.“
- Znaky právního systému:
 - prvky právního systému
 - jednota práva a jeho vztah k okolí
 - struktura práva

Prvky právního systému

- Základem práva jsou jednotlivá pravidla: právní normy

- Norma je výrazem určitého ideálu – nástroj představující určitý standard. Můžeme hodnotit, zda je výsledek práce stavebníka v souladu s normou anebo nikoliv.
- Normy v právu jsou pravidly chování. Také jde o určité ideály, kterými můžeme poměřovat, zda někdo jedná v souladu s normou (právně jedná) nebo proti normě (tedy jedná protiprávně).

Právní norma

- obecně závazné pravidlo chování, které je uznáváno a sankcionováno veřejnou mocí
- má preskriptivní charakter (obsahuje příkazy, zákazy a dovolení chování)
- právní norma x právní předpis

Příklad právní normy

- § 559 obč. zák.:
Každý má právo zvolit si pro právní jednání libovolnou formu, není-li ve volbě formy omezen ujednáním nebo zákonem.
- tzv. imperfektní normy:
§ 857 obč. zák.:
Dítě je povinno dbát svých rodičů.

Další prvky právního systému

- právní principy
- hodnoty v právu
- doktrína a judikatura jako stabilizační a transformační prvek v právu
- nenormativní části: preambule, legislativní zkratky, legální definice

Další prvky právního systému

PREAMBULE

My, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku,

v čase obnovy samostatného českého státu,

věrní všem dobrým tradicím dávné státnosti zemí Koruny české
i státnosti československé,

odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu
nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody
jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých
povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku,
jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a
na zásadách občanské společnosti,
jako součást rodiny evropských a světových demokracií,

odhodláni společně střežit a rozvíjet zděděné přírodní a kulturní,
hmotné a duchovní bohatství,

odhodláni řídit se všemi osvědčenými principy právního státu,

prostřednictvím svých svobodně zvolených zástupců přijímáme tuto
Ústavu České republiky

Další prvky právního systému

HLAVA IV

VĚCI A JEJICH ROZDĚLENÍ

Díl 1

Všeobecná ustanovení

§ 489

Věc v právním smyslu (dále jen „věc“) je vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí.

Další prvky právního systému

(2) Soukromé právo spočívá zejména na zásadách, že

- a) každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí,
- b) rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany,
- c) nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých,
- d) daný slib zavazuje a smlouvy mají být splněny,
- e) vlastnické právo je chráněno zákonem a jen zákon může stanovit, jak vlastnické právo vzniká a zaniká, a
- f) nikomu nelze odeprít, co mu po právu náleží.

Právní principy – historické příklady

- vůdčí právní ideje, na nichž spočívá právní systém jako celek, popř. odvětví nebo právní institut.
 - příklady (Digesta):
 - Impossibilum nulla obligatio.
 - Pacta sunt servanda.
- zdroje kodifikačních prací v 18. a 19. století
- v současném právu nástroje řešení obtížných případů.

Role právních principů

- Příklad nejmenování justičních čekatelů soudci v roce 2005:
- V roce 2003 zvýšil zákonodárce věkovou hranici pro jmenování soudce z 25 na 30 let. Argumentováno bylo v této souvislosti požadavkem na větší zkušenosti.
- Současně český Parlament odsouhlasil přechodné ustanovení, podle něhož se věková hranice 30 let nevztahuje mimo jiné na justiční čekatele, jejichž pracovní poměr trval ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona.
- Tehdejší prezident České republiky Václav Klaus se rozhodl nejmenovat ty kandidáty na soudce, kteří nedosáhli věku 30 let.

Role právních principů

- Na základě žaloby jednoho z nejmenovaných justičních čekatelů rozhodoval v konečné instanci Nejvyšší správní soud (rozsudkem ze dne 27. dubna 2006, sp. zn. 4 Aps 3/2005-35)
- Soud měl při rozhodování možnost vyložit prezidentovu pravomoc jmenovat justiční čekatele na návrh vlády dvojitým způsobem: buď potvrdí prerogativu prezidenta a jeho takřka neomezenou diskreci při jmenování kandidáta soudcem, anebo naopak proces označí za přezkoumatelný a poté se jednání a akty prezidenta republiky budou aplikovat obecné zásady správního práva.

Role právních principů

- Soud se přiklonil ke druhé variantě a umožnil soudní přezkum, přičemž argumenty opíral o širší kontext postavení prezidenta republiky v ústavním systému a dále o zajištění možnosti ochrany základních práv před soudy.
- Přestože na jmenování soudcem není právní nárok, jedná se v případě soudce o veřejnou funkci a podle Listiny základních práv a svobod České republiky je přístup k veřejným a voleným funkcím garantován na nediskriminačním základě, přičemž podmínka věku, kterou aplikoval prezident republiky v rozporu se zákonem, je příkladem diskriminujícího jednání.

II. Jednota práva a jeho vztah k okolí

- Právo reflektuje ostatními normativní systémy a společenské subsystémy (*windfall tax*).
- Autonomie práva je tedy relativní – řada směrů právního myšlení zdůrazňuje záměrnou orientaci částí právního řádu na neprávní standardy.
- Pohled práva na sociální realitu se orientuje na identifikaci určitých skutečností jako v souladu s právem anebo proti právu.

III. Struktura práva

- Struktura odvětvových principů a doktrín má zásadní vliv rovněž na třídění práva.
- Struktura práva je ovlivněna:
 - objektivními faktory (jakými jsou zejména předmět regulace, metoda regulace, účel právní úpravy),
 - subjektivními faktory, například preferencemi právních vědců, posunem v zájmu právní doktríny anebo praxí či strukturou akademických a odborných institucí.

III.
PRAMENY ČESKÉHO PRÁVA

Druhy pramenů práva

- právní předpisy
- normativní právní smlouvy (mezinárodní smlouvy)
- rozhodnutí soudu (zrušovací nálezy Ústavního soudu)
- v menší míře právní obyčej (ústavní zvyklosti, mezinárodněprávní obyčeje)
- ostatní prameny – zejm. právní principy

Hierarchická struktura pramenů vnitrostátního práva

Ústavní pořádek

- Ústava České republiky (úst. zák. č. 1/1993 Sb.)
- Listina základních práv a svobod (vyhl. pod č. 2/1993 Sb.)
- další ústavní zákony

- rigidita ústavy

Zvláštní ústavní záruka

- Čl. 9 odst. 2 Ústavy: Změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřípustná.
- Ústavní soud za použití tohoto ustanovení zrušil 10.9.2009 ústavní zákon o zkrácení 5. volebního období Poslanecké sněmovny.
- Ústavní pořádek tedy má dvě složky:
 - materiálního jádro ústavy a
 - zbylé části ústavního pořádku.

Další právní předpisy

- zákony, zákonná opatření Senátu
- obecně závazné vyhlášky obcí a krajů v samostatné působnosti
- odvozené právní předpisy:
 - nařízení krajských a obecních rad
 - nařízení vlády
 - vyhlášky ministerstev
- právními předpisy nejsou interní předpisy, např. ve veřejné správě (pokyny, opatření...), na univerzitě...

Hierarchická struktura vnitrostátního práva

Úplnější obrázek

Závěr: jednota a koherence práva versus právní pluralismus

- V ČR působí více právních systémů.
- Tento právní pluralismus bývá někdy zdrojem pochyb o systémovosti práva.
- Základem všech právních systémů jsou dnes lidská práva a orientace na principy vládnutí označované jako vláda práva.
- Tento fundament práva působí jako integrační prvek například proti ústupu demokracie.

Děkuji za pozornost.

ondrejek@prf.cuni.cz